

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Dienaren van het gezag. De Amsterdamse politie tijdens de bezetting

Meershoek, A.J.J.

Publication date
1999

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Meershoek, A. J. J. (1999). *Dienaren van het gezag. De Amsterdamse politie tijdens de bezetting*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam]. in eigen beheer.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De recherche in dienst van de bezetter

Op donderdagochtend 15 oktober 1942 verzond de burgemeester van het Friese plaatsje Joure een telexbericht naar de Rijksrecherche centrale in Den Haag. Hij meldde dat de avond tevoren uit het plaatselijke distributiekantoor een grote hoeveelheid bonkaarten en andere bescheiden was ontvreemd. Verkleed in marechaussee-uniform waren de daders aan het begin van de avond per auto aangekomen bij de woning van de betrokken ambtenaar, hadden hem medegedeeld dat een onregelmatigheid was vastgesteld en dat zij de opdracht hadden om de gehele administratie te controleren. Met enig vertoon hadden zij hem bewogen alle stukken te overhandigen en vervolgens opgedragen zich thuis voor verhoor beschikbaar te houden. Toen het uren later tot hem doordrong dat hij was misleid, waren de daders in geen velden of wegen te bekennen. Kort na middernacht lichtte hij de burgemeester in. Hoewel veel wees op een stunt van een verzetsgroep, liet deze zijn veldwachter een opsporingsonderzoek instellen. Tevens liet hij aan het stadhuis een plakkaat bevestigen dat de bevolking aanmoedigde om inlichtingen te verstrekken. Voor gegevens die naar de daders leidden, loofde hij een beloning uit. Spoedig kwamen tientallen tips binnen.¹

De overval was het werk van zeven mannen, afkomstig uit andere delen van het land. Zij vormden een van de schaarse, kleine groepen die na de zomer van 1941, toen openlijke protesten zich nauwelijks meer voordeden, de bezetter heimelijk bleven tegenwerken. De groep drukte en verspreidde het illegale blad *Vrij Nederland* en hielp joden aan onderduikadressen en de benodigde valse papieren. Aanvoerder was de eerder genoemde Amsterdamse vertegenwoordiger Theo Dobbe. Deze was reeds door een Duitse rechter wegens een aanslag op een pand van de Wehrmacht aan de Bernard Zweerskade bij verstek ter dood veroordeeld. Niet afgeschrikt door dit vonnis bleef hij, gebruik makend van zijn vele contacten als voormalig vertegenwoordiger, gestrande Engelse piloten en later ook joden aan schuilplaatsen helpen. In het vorige hoofdstuk werd beschreven hoe het bureau Joodsche Zaken in september 1942 een van die wijkplaatsen in de Jordaan ontdekte en de bewoners en twee voortvluchtige joden met grof geweld oppakte. Op het moment van ontdekking was Dobbe in Friesland om voor joden die bij hem toevlucht hadden gezocht, de onontbeerlijke documenten te bemachtigen. Hij en een vriend begaven zich naar het gemeentehuis te Huizum, vermomd als inspecteurs van de Rijksinspectie der Bevolkingsre-

gisters, voerden hier een fictieve controle uit en ontvreemdden terloops een groot aantal blanco persoonsbewijzen. Gesterkt door dit succes herhaalde Dobbe weldra met zes makkers deze actie in Joure, ditmaal verkleed als marechaussees, maar terwijl de burgemeester van Huizum de zaak had toegedekt, sloeg zijn ambtgenoot in Joure alarm.

De Rijksrecherche centrale stuurde na ontvangst van de melding terstond twee rechercheurs naar Joure. Rauter, die het telexbericht kort na dien onder ogen kreeg, droeg de chef van de Bijzondere Afdeling van de Rijksrecherche centrale, de Duitse Kriminalkommissar W.J. Horak, op om het onderzoek zelf ter hand te nemen.² Direct na het weekeinde vertrok deze eveneens naar Joure. Hij nam zijn rechterhand, adjudant K.H. van Luursen, en rechercheur L. Noppen mee.

Onderweg deden zij Amsterdam aan, om inspecteur van politie H.J. Moll op te halen. Noppen herinnerde zich na de oorlog de ontvangst in Amsterdam: 'Moll scheen beide heeren goed te kennen en hij werd door hen uitgenodigd mede te gaan naar Joure. In opdracht van Luursen moest ik toen een krat bier halen en nadat de heeren wat bier hadden gedronken, reden wij naar Joure.'³

Inmiddels had de plaatselijke politie uit de ontvangen tips bruikbare informatie gestedilleerd, waaronder het kentekennummer van de auto die voor de overval was gebruikt.⁴

Op grond hiervan konden Horak en Moll vrij gemakkelijk de eigenaar opsporen en arresteren. Moll nam hem mee naar Amsterdam en verhoorde hem persoonlijk in de nacht van woensdag op donderdag. In het strafdossier bevindt zich geen proces-verbaal van dit verhoor.⁵ Na de oorlog verklaarde de rechercheur die in het hoofdbureau het transport van deze man verzorgde: 'Hij heeft alles bekend.'⁶

In elk geval erkende de man tijdens het verhoor dat hij zijn auto aan de daders had uitgeleend, noemde hij waarschijnlijk als eerste de naam van Dobbe en hield hij voor het overige vol niets met de overval te maken te hebben.⁷ De volgende ochtend stak Moll een foto van Dobbe bij zich en keerde haastig met de auto terug naar Joure, twee Amsterdamse rechercheurs meenemend. Een van hen, J.H., verklaarde later dat Moll hun onderweg opgetogen had medegedeeld dat de daders uit de kring van *Vrij Nederland* kwamen en dat hij hen had aangespoord met de woorden: 'Dit is de kans van je leven.'⁸ Voor de Amsterdamse recherche was de zaak-Joure inderdaad een uitzonderlijk onderzoek: het betrof een delict dat niet in Amsterdam was begaan, het had vanaf het begin een uitgesproken politieke dimensie en er zou gebruik worden gemaakt van een bijzondere opsporingsmethode. Niet alle hierbij betrokken rechercheurs waren echter even opgetogen als Moll.

De Rijksrecherchecentrale

Tijdens het eerste jaar van de bezetting had het Nederlandse bestuur in hoog tempo uitvoering gegeven aan een besluit van de vooroorlogse regering, waarvan de verwezenlijking echter telkens was uitgesteld: de oprichting van een Rijksrecherchecentrale (RRC). Volgens plan werden de vijf bureaus voor de landelijke registratie van bijzondere delicten, die tot de Duitse inval waren ondergebracht bij de Amsterdamse en Rotterdamse politie (waaronder Broekhoffs centrales inzake falsificaten en inzake internationale misdadigers) en de kort voor de Duitse inval opgerichte Rijksvreemdelingendienst en Rijksidentificatiedienst opgenomen in de nieuwe rijksdienst. De RRC ressorteerde onder de afdeling Politie, vanaf 1941 Directoraat-Generaal van Politie, van het departement van Justitie. De leiding kwam in handen van de Rotterdamse inspecteur J. Grevelink; tweede man werd de Amsterdamse inspecteur J.W. Kallenborn, die jarenlang de rechterhand van Broekhoff was geweest en het eerste halfjaar van de bezetting voor procureur-generaal Van Thiel het contact had onderhouden met de Sipo(SD).⁹ Beiden waren jonge, bekwame politiemannen die in de jaren dertig tengevolge van het krimpende personeelsbestand en het starre stelsel van bevorderingen relatief lang op promotie hadden moeten wachten. Bij hun aanstelling bij de RRC werden zij bevorderd tot commissaris van de rijkspolitie. Zij voelden een sterke beroepsmatige verwantschap met hun Duitse collega's.

Grevelink en Kallenborn riepen in korte tijd een forse organisatie in het leven. Eind 1941 werkten bij de centrale meer dan tweehonderd personen. Naast een afdeling Algemeen Beheer bestonden er drie diensten, elk geleid door twee commissarissen. Ten eerste een Rijksvreemdelingendienst die richtlijnen uitgaf voor de grensbewaking en het grensverkeer en die na de Duitse inval de registratie van vreemdelingen overnam van de plaatselijke vreemdelingendiensten. Deze dienst beheerde voorts het vluchtelingenkamp Westerbork en een interneringsdepot en coördineerde de opsporing van internationale misdadigers waarbij werd samengewerkt met de Internationale Kriminapolizeiliche Kommission, die sedert 1938 een instrument was van de Duitse politie.¹⁰ Uitlevering van misdadigers was na de Duitse inval een volledig administratieve zaak geworden. Ten tweede was er een Rijksopsporingsdienst die de taak had de misdaadbestrijding in Nederland te coördineren. Begin 1941 kregen alle opsporingsdiensten de plicht om misdrijven bij deze dienst aan te melden. Deze informatie werd opgeslagen in een nieuw kaartsysteem, in de hoop dat de combinatie van de gegevens onopgehelderde misdrijven tot een oplossing zou brengen. Op basis van dit register bracht de dienst tevens de landelijke ontwikkeling van de misdaad in kaart. De Rijksidentificatiedienst, ten slotte, hield der-

tien gespecialiseerde opsporingsregisters bij, beheerde een collectie vingerafdrukken en vulde die aan en verleende hulp bij technisch sporenonderzoek. De RRC had formeel, zoals de vooroorlogse Nederlandse regering eveneens voor ogen had gestaan, slechts de taak om de plaatselijke recherche te ondersteunen; zij mocht dus zelf geen opsporingsonderzoeken uitvoeren. Niettemin nam personeel van de Rijksopsporingsdienst vanaf het begin op beperkte schaal deel aan bijzondere, plaatselijke onderzoeken.¹¹

Rauter hoopte van de reherchecentrale een satelliet van het RSHA te maken, dat wil zeggen een dienst met vergaande opsporingsbevoegdheden en een expliciete politieke taakstelling. De procureurs-generaal en de belangrijkste politiechefs, die sedert het vertrek van de Nederlandse regering het politieoptreden landelijk coördineerden en die, hoewel zij een nationaal-socialist in hun midden hadden moeten accepteren, nog altijd in redelijke harmonie optrokken, maakten het Rauter niet moeilijk om die ambitie te verwezenlijken.

In september 1941 meldde procureur-generaal Van Thiel zijn collega's dat de handel in en de vervalsing van distributiebonnen in Amsterdam floreerde en dat hij ervan overtuigd was dat 'hier een grote organisatie achterstaat, welke over veel geld beschikt', een bewering die niet strookte met de werkelijkheid en waarvoor hij hoogstwaarschijnlijk geen concrete aanwijzingen had.¹² De uitspraak versterkte evenwel de neiging om hard op te treden. Directeur-generaal van politie Brants pleitte voor een landelijke aanpak: de korpsen in de grote steden dienden met de daadwerkelijke opsporing te worden belast en de Rijksreherchecentrale diende hun optreden te coördineren en ondersteunen. Dit idee, dat paste binnen de bestaande opzet van de RRC, werd prompt door het hele gezelschap omarmd. Brants beloofde dat hij het voorstel zou uitwerken en dat hij tevens de tekst van de circulaire zou opstellen waarmee de secretaris-generaal van Justitie uitvoering kon geven aan het plan. Twee dagen later was de tekst gereed en werd deze zoals gebruikelijk ter goedkeuring voorgelegd aan Rauter. Deze liet blijken het initiatief te waarderen maar stelde dat de illegale handel een bedreiging was voor de openbare orde en dat de bestrijding ervan daarom behoorde tot de taken van het Duitse bestuur. In het voorstel moesten de gezagsverhoudingen worden omgekeerd: de Rijksreherchecentrale diende de opsporingsonderzoeken uit te voeren en de plaatselijke korpsen dienden de centrale te assisteren. Het geheel moest bovendien onder Duitse leiding komen te staan. Brants en de procureurs-generaal gingen zonder slag of stoot akkoord. Op 1 november 1941 werd de bewerkte circulaire verstuurd naar de betrokken instanties. De nieuwe regeling werd nog dezelfde dag van kracht.¹³

Bij de Rijksopsporingsdienst werd prompt de afdeling opgericht die de landelijke bestrijding van distributiefraude ter hand moest nemen. Rauter

gaf de leiding van deze 'Gruppe Fünf' aan een jonge commissaris van de recherche die twee maanden eerder naar Nederland was gezonden en bij de Sipo (SD) nog geen vaste functie had: de Oostenrijker Walter Julius Horak. In 1912 geboren in Wenen leerde hij eerst voor machinebankwerker, bezocht vervolgens in de avonden het gymnasium en studeerde rechten. De meeste tijd en aandacht besteedde hij echter aan de politiek. Horak was actief in een rechts-radicalen studentenvereniging, sedert 1932 in de NSDAP en een jaar later tevens in de SA. Hij leidde het leven van een nationaal-socialistische partijactivist: demonstreren, vechten en drinken.¹⁴ Na de Anschluss solliciteerde Horak met succes naar een functie bij de politie in Beieren, kreeg een recheeropleiding in Berlijn en ging in de zomer van 1940 in Stuttgart aan de slag. Een jaar later werd hij naar Nederland gestuurd.¹⁵ Amsterdamse recheerchours die hem tijdens de bezetting leerden kennen, bevestigen dat Horak meer vechtjas was dan recheerchef. De Oostenrijker hield van actie en ging graag met hen op pad, hij was amicaal, hield veel van eten en drinken en verbroederde snel met het personeel.¹⁶ Een van deze recheerchours, C., verklaart:

"Horak was een moordkerel om mee te praten en om mee te werken. Een vent die ons ook zomaar eens meenam naar Zandvoort. Gewoon omdat Moll een keer zei: "Zandvoort: daar kom ik ook nooit meer."

Hij zei: "Hop, dan pakken we mijn auto en dan gaan we naar Zandvoort."

Wij zijn daar bunkers in geweest, al die gangen door. Daar heb ik nog een grote scène meegemaakt. Er stond een kopje leeg op een tafel. De kerel die eruit gedronken had, was niet te vinden. Hij [Horak] kwam niemand tegen. Tot hij hem wel tegen het lijf liep: een grote kerel, met een mooi uniform. Toen vloekte hij die kerel zo stijf dat ik dacht: Die krijgt een hartverlamming.¹⁷

Bij de Amsterdamse Centrale Recherche was inspecteur H.J. Moll onder meer belast met de bestrijding van distributiefraude en dus voor Horak het vaste aanspreekpunt. Moll, afkomstig uit een anti-revolutionair gezin, was tien jaar ouder dan de Oostenrijker. Hij had de HBS doorlopen en was in 1926 als surnumerair bij het Amsterdamse korps begonnen. Acht jaar later werd hij bij de Centrale Recherche geplaatst. In 1940 rapporteerde Versteeg dat Moll de moderne talen beheerste, bekend was met de nieuwste opsporingstechnieken, initiatief toonde en 'zeer weinig belangstelling voor politiek' had, wat eveneens werd beschouwd als een positief punt. Moll kon goed opschieten met zijn recheerchours. Hij had geen sympathie voor het nationaal-socialisme maar stelde zich tegenover Duitse collega's niet terughoudend op. Horak leerde hij kennen tijdens het opsporingsonderzoek naar Witte Nelis en zijn handlangers in het najaar van 1941 dat had geresulteerd in de terdoodveroordeling en executie van de twee hoofdverdachten.

Vanaf 1 november liet Moll regelmatig verdachten van distributiefraude naar de Rijksrecherchecentrale in Den Haag overbrengen en kwam Horak dikwijls naar Amsterdam om kennis te nemen van de voortgang van deze onderzoeken. Moll had de recherche-ervaring die Horak node miste, gaf leiding aan een groep jonge, enthousiaste rechercheurs en beschikte persoonlijk over een aantal belangrijke informanten.¹⁸

De door Rauter gewijzigde regeling voor de bestrijding van distributiefraude verplichtte alle opsporingsambtenaren om elk incident onmiddellijk te melden bij de Rijksrecherchecentrale en de verdachten terstond te arresteren. Horak besliste als chef van de Bijzondere Afdeling of de zaak al dan niet aan hem moest worden overgedragen. Bij het eigenlijke opsporingsonderzoek konden de Nederlandse rechercheurs optreden volgens Duits recht. Dat betekende onder meer dat zij vrijelijk woningen mochten binnentreden en goederen in beslag mochten nemen en dat verdachten vrijwel onbeperkt in voorarrest konden worden gehouden. Als het onderzoek was afgerond, besloot Horak of de verdachten werden voorgeleid bij een Duitse rechtbank of bij de Nederlandse justitie. Zijn superieuren drongen er evenwel bij hem op aan niet te veel zaken bij de Duitse rechter aan te brengen (deze dreigde overbelast te worden) en evenmin bij de Nederlandse justitie (deze deelde te lage straffen uit), maar veel gebruik te maken van de mogelijkheid om verdachten in preventieve hechtenis (Schutzhaft) te nemen. Horak volgde deze aanwijzing op. Voorschrift was dat een verdachte alleen in preventieve hechtenis kon worden genomen indien deze reeds een strafblad had en indien het RSHA in Berlijn instemde met de maatregel. Horak nam het met die regels niet zo nauw. Naar eigen goeddunken sloot hij mensen op en stelde hij de termijn van hun hechtenis vast. Pas na meer dan een jaar werd hij op dit punt gecorrigeerd.¹⁹

Uit de bewaard gebleven cellenregisters blijkt dat de Amsterdamse recherche spoedig na de invoering van de regeling aanving personen op verdenking van distributiefraude bij Horak voor te leiden. In 1942 bevatten die registers maandelijks tientallen meldingen als: 'De rech. D. brengt ter inbewaringstelling op last Ip. Moll de verdachte J.D., geb. te A'dam 18-1-1916, restaurateur van schilderijen, wonende [...] Hij blijft in bewaring ter beschikking van den Komm. Horack en Adj. Luursen te Den Haag.'²⁰ Uit het register valt op te maken dat de aanhouding soms werd verricht op verzoek van Horak; soms dat de overdracht op initiatief van de Amsterdamse recherche plaatsvond. De politiecellen raakten in de eerste helft van 1942 overbezet. Kapinga voerde het beheer over de zestig cellen op het hoofdbureau en zag zich genoodzaakt meer dan één arrestant in een cel te laten sluiten. Vermoedelijk bracht hij de noodsituatie onder de aandacht van Tulp, aangezien deze in juni met Voûte bij de Duitse politieautoriteiten ging ijveren voor de oprichting van een strafkamp in de directe omgeving van de

stad om het groeiend aantal arrestanten onder te brengen. Tulp vond voor dat plan echter geen gehoor.²¹ Vanaf juli 1942 werden in voorarrest geplaatste joodse verdachten die in het opsporingsonderzoek geen waardevolle verklaringen meer konden afleggen, overgedragen aan het bureau Joodsche Zaken, dat hen prompt uitleverde aan de Zentralstelle für jüdische Auswanderung. Bovendien liet Horak sedert het najaar van 1942 niet-joodse arrestanten die hij in preventieve hechtenis wilde houden, door de Centrale Recherche overbrengen naar het strafkamp Amersfoort.²² Deze maatregelen ten spijt bleef de praktijk van meer dan één arrestant in een cel voortbestaan.

De zaak-Joure

Op maandagochtend 19 oktober 1942 waren Horak en Moll samen naar Joure gereden om er de leiding over het onderzoek naar de overval op het plaatselijke distributiekantoor in handen te nemen. De plaatselijke politie had met twee rijksrechercheurs reeds belangrijk voorwerk verricht. Op basis van inlichtingen uit de bevolking waren personen geïdentificeerd die de daders hand- en spandiensten hadden verleend. Horak en Moll lieten hen verhoren: sommigen legden een gedeeltelijke bekentenis af maar geen van hen noemde de naam van Dobbe. Een van hen leidde de politie naar een schuilplaats van de daders. De eigenaar van de auto die voor de overval was gebruikt, verklaarde tijdens zijn verhoor door Moll, zelf geen actieve rol in de overval te hebben gespeeld. Hij had een goed alibi. Hoogstwaarschijnlijk noemde hij de namen van twee daders, Theo Dobbe en Dick van Veen, en die van enkele personen die bij de overval hadden geholpen.²³

Met deze kennis reisde Moll op donderdagochtend 22 oktober opnieuw naar Joure. Hij nam twee rechercheurs mee die in Friesland waren opgegroeid en stak ook een foto van Dobbe bij zich.²⁴ De lokale politie had inmiddels de schuilplaats gevonden en doorzocht en er papieren aangetroffen waaruit kon worden opgemaakt waar Dobbe joden had ondergebracht. Horak en Moll lieten op deze adressen invallen doen. Onduidelijk is hoeveel mensen werden opgepakt. Ten minste zeven joden en iemand die hun onderdak had verleend, werden in Amsterdam ingesloten in het cellenblok van het hoofdbureau. Twee van de joden zouden onder druk van de omstandigheden mee gaan werken aan het politieonderzoek; zij en hun familie zouden vervolgens op voorspraak van Horak vrijgesteld worden van deportatie. De andere vijf werden als strafgeval op transport gezet naar Westerbork en kwamen uiteindelijk om in vernietigingskampen. De onderdakverlener kwam in het strafkamp Vught terecht.²⁵

De verklaring van de eigenaar van de auto verschaftte Horak en Moll vol-

doende informatie om enkele personen die eerder die week een gedeeltelijke bekentenis hadden afgelegd nader aan de tand te voelen. Onder hen was een familie in Sneek (vader, moeder en drie zoons), die Dobbe had geholpen bij het onderbrengen van joden. Op vrijdagmiddag 23 oktober zochten Horak en Moll hen met twee rechercheurs opnieuw op. Na de oorlog verklaarde de rechercheur H. over dit bezoek: 'Horak, die ik toen voor het eerst mee maakte, deed nogal dol: hij liet bijvoorbeeld alle bruggen ophalen en maakte heel wat drukte.'²⁶ Moll liet zijn rechercheurs alle gezinsleden afzonderlijk een verhoor afnemen. Daarbij werden zij onder andere geconfronteerd met de foto van Dobbe. Na de oorlog verklaarde de moeder: 'Beide rechercheurs deden hun uiterste best om gewaar te worden wie en waar ome Jan [schuilnaam van Dobbe] was.'²⁷ Zij verklaarde ook dat de rechercheurs bedreigd hadden om haar een gaatje in het voorhoofd te bezorgen als zij bleef weigeren iets te zeggen. H. bekende na de oorlog: 'Het is mogelijk dat ik toen iets gezegd heb als: "Alles ontkennen gaat niet. Iets zullen jullie moeten loslaten want anders zouden jullie wel kunnen worden doodgeschoten." Ik had die indruk omdat Horak die dag zo gek had gedaan.'²⁸ Uiteindelijk legden de mannelijke gezinsleden een gedeeltelijke bekentenis af. Zij verklaarden Dobbe van de foto te herkennen, twee zoons beken- den bovendien hem te hebben geholpen joden naar hun schuilplaatsen te brengen, maar allen hielden vol niet te weten wie hij was en waar hij verbleef.²⁹ De vader en zijn zoons werden in hechtenis genomen en op het hoofdbureau in Amsterdam vastgezet. Van de afgenomen verhoren is slechts van één proces-verbaal opgemaakt, dat is gedateerd op 6 november (twee weken na hun arrestatie) en niet door hen is ondertekend. Na een kleine maand werden zij op vrije voeten gesteld, mogelijk dankzij Horaks welwillendheid.³⁰

De eigenaar van de auto had nog een persoon aangegeven: een Friese veldwachter die Dobbe aan onderdak had geholpen en hem had geïnformeerd over de situatie in het distributiekantoor. Ook deze man werd gearresteerd en naar Amsterdam gevoerd. Bij het verhoor werd hij in de waan gebracht dat hij met een bekentenis tegenover de 'goedwillende' rijksrechercheurs het onderzoek een gunstige wending kon geven: de 'kwaadwillende' Amsterdamse politiemannen zouden in dat geval op een zijspoor belanden. Hij legde een volledige bekentenis af. De veldwachter bleek de kringen in welke Dobbe vertoefde goed te kennen en bovendien na de overval contact met hem te hebben gehad. Met instemming van bevelhebber Harster vroeg Horak de veldwachter of hij in ruil voor vrijwaring van vervolging voor hen op zoek wilde gaan naar de daders en het contact met hen wilde herstellen. De veldwachter ging op het aanbod in en werd op vrije voeten gesteld. Van zijn bekentenis is geen proces-verbaal opgemaakt. In geen van de geverbaliseerde verhoren wordt zijn naam genoemd.³¹

Van dat moment af zetten Horak en Moll al hun kaarten op deze opsporingsmethode.³² Ten minste zes verdachten kregen na hun arrestatie het aanbod om in ruil voor vrijwaring van vervolging op zoek te gaan naar de daders, opdat de politiechefs Dobbe te pakken konden krijgen.³³ Sommige verdachten werkten mee en bewezen Horak en Moll belangrijke diensten, andere, onder wie enkele daders van de overval, maakten zich uit de voeten zodra zij in vrijheid waren gesteld. Dit stuitte met name Van Luursen van de Rijksrecherche centrale tegen de borst. Uit protest legde deze op een zeker moment het werk neer. Horak wist hem evenwel na enkele dagen te bewegen weer mee te werken.³⁴

Terwijl Dobbe en zijn mededaders een goed heenkomen zochten, pleegde een verzetsvriend van Dobbe, Harry Reeskamp, aangemoedigd door het succes in Joure, op 23 oktober 1942 met een collega een soortgelijke overval op het distributiekantoor in Wommels. Zij maakten eveneens veel bonnen buit. Horak en Moll schreven deze actie op het conto van Dobbe.

Dobbe en de zijnen hadden inmiddels een deel van de buit bij een bevriende boer ondergebracht, de rest hadden zij meegenomen met de bedoeling deze deels te verspreiden in verzetskringen, deels ten bate van het verzet te gelde te maken op de zwarte markt. Mededader Piet Frekenhorst trok in bij een vriendin in de Amsterdamse Vijzelstraat. Na enkele dagen vond hij een arts uit Pijnacker die betrokken was bij de verzorging van onderduikers, bereid om een deel van de bonnen over te nemen. Frekenhorst informeerde hem over de herkomst van de stukken. Kort nadat de koop was gesloten, werd de man met zijn echtgenote opgepakt, in het bezit van de bonnen. Het echtpaar werd door plaatselijke politie op verdenking van distributiefraude overgedragen aan de Rijksrecherche centrale, waar de zaak alda in verband werd gebracht met de overval in Joure. Het echtpaar legde een volledige bekentenis af. Moll plaatste het huis in de Vijzelstraat onder observatie. Enkele uren later werden Frekenhorst en zijn vriendin gearresteerd. Horak en Moll beseften dat zij nu een van de daders van de overval in Joure in handen hadden. Zij wilden echter alle daders hebben, in het bijzonder Dobbe, omdat zij deze terecht zagen als een drijvende kracht van het verzet. Zij deden Frekenhorst hetzelfde voorstel als de Friese veldwachter. Hij zou in vrijheid worden gesteld op voorwaarde dat hij hen naar Dobbe zou leiden. Frekenhorst besloot het spel mee te spelen. Eenmaal op vrije voeten meldde hij Dobbe wat hem was overkomen en dook onder. Voor de politiechefs was het de eerste forse tegenslag.³⁵

Op aanwijzing van de veldwachter konden Horak en Moll op 13 november in een café in Arnhem de pleger van de overval in Wommels, Reeskamp, en enkele andere medewerkers van *Vrij Nederland* arresteren tijdens de overdracht van een deel van de buit. De arrestanten werden vastgezet in het hoofdbureau in Amsterdam.³⁶ Reeskamp had kort voor zijn arrestatie van

Frekenhorst vernomen hoe deze vrij was gekomen, legde een gedeeltelijke bekentenis af en verklaarde zich bereid om na vrijlating eveneens als infiltrant te gaan werken en Dobbe in handen van de rechercheurs te spelen. Toen duidelijk werd dat zijn ondervragers niet op het aanbod in wilden gaan en hij bovendien vernam dat hij zou worden overgebracht naar het strafkamp Amersfoort, forceerde hij een maagbloeding. Hij werd vervolgens naar het Binnengasthuis gebracht en kreeg hier permanent politietoezicht. Reeds op de eerste avond van zijn verblijf deed Reeskamp een ont-snappingspoging, die echter mislukte. Hij werd met handboeien aan zijn bed vastgeketend. Tien dagen later, heimelijk geholpen door een student medicijnen en de Amsterdamse rechercheurs J. Akkerman en J. Perrels, had hij succes. Moll stelde meteen een groot onderzoek in. Horak gaf hem opdracht om Reeskamp koste wat het kost te vinden.³⁷

De ontsnapping was voor Moll een aanzienlijke aanslag op zijn prestige. Terwijl Horak met Van Luursen het onderzoek naar Dobbe voortzette en met de nieuwe opsporingsmethode nog enkele successen boekte, leverde Molls onderzoek onder het verplegend personeel niets op. Omdat de student plotseling was ondergedoken, werd tegen hem een opsporingsbevel uitgevaardigd. Half januari 1943 werd hij in Zeeland opgepakt. Na een ongetwijfeld scherp verhoor bekende hij aan de ontsnapping te hebben meegewerkt en onthulde bovendien de namen van de andere betrokkenen. Moll liet behalve de rechercheurs Akkerman en Perrels de echtgenote en drie kinderen van Reeskamp en ook enkele verplegers oppakken, hoewel zij niet verdacht werden van strafbare feiten. Kort na de oorlog verklaarde de echtgenote van Reeskamp:

*'Bij een verhoor waarbij ook inspecteur Moll en de rechercheur G. aanwezig waren, zei [rechercheur] H. dat hij, daar hij vrijheid van handelen van de SD gekregen had, tenzij zij [de echtgenote] sprak, zorg zou dragen dat zij met haar drie gevangen genomen kinderen naar een concentratiekamp in Duitsland vervoerd zou worden [...]. Na deze verhoren waarbij op vreselijke wijze gedreigd, gebulderd en geschreeuwd werd en zij [de echtgenote] steeds bijna wezenloos in haar cel terugkeerde, werden diverse bepalingen nog scherper toegepast.'*³⁸

Mevrouw S. Reeskamp-Wielinga en haar kinderen werden gedurende twee maanden vastgehouden in een cel op het hoofdbureau alvorens op vrije voeten te worden gesteld. De twee rechercheurs, eveneens opgepakt en verhoord, bleven elke betrokkenheid glashard ontkennen.³⁹

Rond deze tijd leed de Wehrmacht bij Stalingrad en in Noord-Afrika de eerste nederlagen. Tot de meeste rechercheurs drong het door dat met dit onderzoek geen eer meer viel te behalen en dat na een Duitse nederlaag hun betrokkenheid zelfs voor hen persoonlijk negatieve consequenties kon

hebben. Ook de arrestatie van de twee collega's die Reeskamp hadden laten ontsnappen, werkte demotiverend. De rechercheurs G. en H. die vanaf het eerste begin in het onderzoek betrokken waren geweest, vroegen overplaatsing aan en werkten nu het onderzoek actief tegen. Nadat een verpleger tijdens een verhoor in aanwezigheid van Moll was doorgeslagen en de naam van een van de rechercheurs had genoemd, zocht H. hem na afloop van het verhoor op in de cel. Na de oorlog verklaarde de rechercheur: '[Ik] heb hem gezegd: ik zal zorgen dat je vrijkomt maar noem geen namen tegen Moll want die is niet goed. Hoe Moll toen toch achter die namen gekomen is, weet ik niet. Bij mij waren de namen veilig.'⁴⁰ Uiteindelijk werd het verzoek van de rechercheurs gehonoreerd en werden zij geplaatst bij de Rijksrecherchecentrale.⁴¹ Toen een verzetsblad enkele maanden later over het onderzoek naar de overval in Joure schreef, hem met naam en toenaam noemde en zijn lezers tegen hem waarschuwde, schrok Moll zodanig dat hij de echtgenote van Reeskamp opzocht en haar liet weten dat hij zou zorgen dat haar man niet werd opgespoord mits zij verhinderde dat het verzet hem kwaad zou doen.⁴²

Terwijl Horak met personeel van de Rijksrecherchecentrale de klopjacht op Dobbe voortzette, restte Moll in het voorjaar van 1943 nog slechts de taak om de twee joodse families te bewaken die aan het begin van het onderzoek in Friesland waren opgepakt. Beide families hadden hun leven weten te redden, in eerste instantie mogelijk door Horak inlichtingen over Dobbe te verschaffen, in twee instantie door hem een forse som geld van hun bankrekeningen in Zwitserland toe te zeggen.⁴³ Horak had hun in ruil daarvoor een vrije uitreis naar dat land beloofd. Moll bracht de families onder in hotel-restaurant De Gerstekorrel in de Damstraat, waar hij hun huisarrest oplegde. Begin februari 1943, terwijl beide ouderparen de transactie regelden, maakte een dochter kennis met een joodse jongen, Lion Wagenaar, die door Nederland zwierf en zich zo had onttrokken aan deportatie. Toen haar ouders haar de omgang met de jongen verboden, ontvluchtte het meisje met hem het hotel. De twee trokken zonder gele ster en onder valse naam van stad naar stad totdat zij op de Veluwe een toevluchtsoord vonden. Na een maand slaagde Moll, op basis van een tip van een informant, er niettemin in om hen op te pakken. Beiden werden in een politiecel in het hoofdbureau vastgezet, het meisje om ontvluchting te voorkomen, Wagenaar om weggevoerd te worden naar Westerbork en verder. Na twee weken deed de jongen een mislukte zelfmoordpoging. Een maand later werd hij overgedragen aan bureau Joodsche Zaken. Hij kwam in Westerbork terecht maar wist reeds na korte tijd te ontsnappen en trok naar Amsterdam.⁴⁴ Horak gelastte een opsporingsonderzoek. Op 12 mei werd Wagenaar op de Nassaukade opgepakt door Amsterdamse rechercheurs. De volgende dag werd hij overgedragen aan bureau Joodsche Zaken, dat hem opnieuw door-

zond naar Westerbork. Naar verluidt is het meisje met haar familie, na betaling van het losgeld, uiteindelijk veilig in Zwitserland terechtgekomen. Lion Wagenaar stierf in Auschwitz.⁴⁵

De overval op het Bevolkingsregister

Op zaterdag 27 maart 1943 kwam kort voor middernacht op het hoofdbureau van politie het bericht binnen dat het vlak bij Artis gelegen Bevolkingsregister aan de Plantage Middenlaan in brand stond. Acht leden van het Politiebataljon Amsterdam die waren belast met de bewaking van het gebouw, waren gekneveld en half verdoofd in de tuin aangetroffen. De chef van de mobiele brigade van de Centrale Recherche, hoofdinspecteur Posthuma, spoedde zich met twee rechercheurs naar het brandende gebouw. Hij arriveerde daar even na halféén; de brandweer was al aan het blussen onder het toeziend oog van Voûte, Feitsma en Lages. Bij aankomst kreeg hij van de Sipo(SD)-chef te horen dat deze, omdat de brandstichting een politieke achtergrond leek te hebben, Kriminalsekretär G. Klein toezicht liet houden op het onderzoek. Posthuma, die zich graag wilde kwijten van zijn plicht, had de indruk dat Lages hem eigenlijk liever niet belast zag met de leiding.⁴⁶

Terwijl de bovenste etages van het pand nog brandden, stuurde Posthuma zijn twee rechercheurs naar het ziekenhuis om de PBA-leden te verhoren en stelde zelf het eerste onderzoek in. Een brandweerman meldde hem dat in de kaartenzaal op de begane grond voorwerpen lagen waarmee de brand mogelijk was aangestoken en dat het bluswater eventuele sporen dreigde uit te wissen. Posthuma begaf zich met gevaar voor eigen leven in het brandende gebouw en stelde de voorwerpen in veiligheid. Na de oorlog rechtvaardigde hij deze actie met het argument dat hij op de vingers werd gekeken door de eerder genoemde autoriteiten. Mogelijk was dat inderdaad het geval. Niettemin paste zijn optreden bij de nauwgezette plichtbetrachting die hem eigen was en die hij tevens op andere momenten in het onderzoek tentoonspreidde. Tot de geredde voorwerpen behoorden een lont, flessen en enkele stukken trotyl. Posthuma liet ze in het atelier van de Centrale Recherche onderzoeken en vervolgens overdragen aan de Sipo(SD).⁴⁷ Er zijn geen aanwijzingen dat de voorwerpen bewijs hebben opgeleverd.

Kort nadien keerden de rechercheurs bij hem terug met verklaringen van de overmeesterde bewakers. Op grond daarvan liet Posthuma het volgende bericht in het korps verspreiden: 'Aandacht gevestigd op een 10-tal personen, gekleed in politie-uniform, waarvan 1 als kapitein, 1 als luitenant en 8 als agent. Wanneer aanhouding niet mogelijk is, dan deze personen volgen.'⁴⁸ Het bericht leverde niets op. Na het weekeinde maakte Lages be-

kend dat hij een beloning van tienduizend gulden zou uitreiken aan de persoon die de politie de aanwijzing zou geven die naar de daders leidde.

De aanslag op het Bevolkingsregister was gepleegd door zes personen onder leiding van de beeldhouwer Gerrit-Jan van der Veen en de schrijver Willem Arondeus, met hulp van ongeveer twintig studenten en kunstenaars. De meeste deelnemers waren reeds betrokken bij andere verzetsactiviteiten zoals het vervalsen van persoonsbewijzen. Zij wisten dat het Bevolkingsregister een belangrijk hulpmiddel was geweest bij de deportatie van de joden. Toen begin februari 1943 studenten getroffen werden door de eerste razzia's voor de arbeidsinzet, ontstond bij hen het plan om dat register in brand te steken. Het idee was om met een groepje mannen, gekleed in politie-uniform, vanaf de Prinsengracht door de Nieuwe Kerkstraat naar de Plantage Middenlaan te marcheren, het gebouw van het Bevolkingsregister binnen te dringen, de bewaking te overmeesteren en met enkele explosies en met vuur het register te vernietigen. Een eerste poging werd op vrijdagavond 12 maart kort na het begin afgeblazen toen bleek dat rond de Nieuwe Kerkstraat razzia's op joden werden gehouden. Een tweede poging een week later werd eveneens voortijdig beëindigd. De derde poging verliep geheel volgens plan. De bataljonsleden die het gebouw bewaakten en die na ruim een halfjaar deportatiewerk weinig discipline meer kenden, waren volledig verrast, vroegen de pseudo-politiemannen niet eens om legitimatie en waren vervolgens snel overmeesterd. Het was een ferme klus om alle persoonskaarten uit de bakken te halen opdat ze beter zouden branden maar tegen elf uur stond alles in lichterlaaie en maakten de daders zich uit de voeten. Pas tegen middernacht – een uur later dan voorgeschreven was – kwam de aflossing van de wacht en werd alarm geslagen.⁴⁹

Zondagochtend was Posthuma in alle vroegte bij het Bevolkingsregister om het opsporingsonderzoek voort te zetten. De brandweer had nog meer stille getuigen gevonden, waaronder flessen met restjes petroleum en een paar handschoenen die ook in het atelier werden onderzocht. Voor het eigenlijke opsporingsonderzoek beschikte de recherchechef slechts over de getuigenissen van de bataljonsleden en enkele recent verspreide pamfletten waarin het Bevolkingsregister negatief werd afgeschilderd. Posthuma zette zes rechercheurs aan het werk. Hun onderzoek legde allerlei wantoestanden bij het РВА bloot maar bracht hem niet bij de daders.⁵⁰

Op maandagochtend had Posthuma al meer informatie. Iemand had laten weten dat hij had gezien dat de zogenaamde politiepatrouille zaterdagavond om kwart over negen uit de Roetersstraat naar de Plantage Kerklaan was getrokken.⁵¹ Posthuma wist nu ook welk huis de daders hadden gebruikt als uitvalsbasis. Het kostte hem echter moeite om zijn rechercheurs zover te krijgen dat zij deze sporen tot het einde toe natrokken, zoals kan worden opgemaakt uit een naoorlogse verklaring van een van hen. Deze re-

chercheur, die enkele maanden eerder nog een actieve rol had gespeeld in het onderzoek naar de overval in Joure, herinnert zich dat Posthuma hem bij zich riep:

'Posthuma zei: "Henk, kom eens hier. Ik zit met die Artis-affaire. Op de Prinsengracht zitten ze, tegenover de Elandsstraat. Je gaat over de brug in de richting van de Westertoren. Dan krijg je aan je rechterhand een deur waar een hofje achter zit, een aantal eengezinswoninkjes. Ga jij eens kijken." [...]

Ik kan me herinneren dat ik dacht: Godverdomme, jij begint mij te pakken. Ik had er helemaal geen zin in. Ik dacht: Wat moet ik met die zaak? Als ik mensen breng, hang ik mijzelf op. Logisch. Breng ik ze niet, dan loop ik maar weinig risico, want ze kunnen nooit bewijzen dat ik het niet gedaan heb. [...]

Ik heb er een tijdje over zitten prakkizeren. Ik kan me herinneren dat ik het hoofdbureau ben uitgegaan, op een bank op de Elandsgracht ben gaan zitten. [...] Ik dacht: Dat kan nooit, Henk. Dat kan je nooit aanhalen. Dat gaat fout met je.

Toen ben ik ernaar toe gelopen want ik dacht: Ik moet er wel over mee kunnen praten. Ze moeten niet tegen mij kunnen zeggen: Verrek man, je bent er nooit geweest. [...]

Ik heb die huisjes bekeken. Ik zag er niemand. Ik dacht: Ze zouden ook wel knettergek zijn als ze er nog zaten. [...] Ze hebben er van tevoren gezeten. Dus ze kunnen er na zo'n affaire niet weer gaan zitten. Dan moet je er weg zijn. Dat had de praktijk allang geleerd. Dat wist ik ook wel uit de contacten die ik had in de onderwereld, in het verzet.¹⁵²

Naar eigen zeggen keerde hij vervolgens terug naar zijn chef met de boodschap dat hij in de bewuste woningen niemand had aangetroffen.

Op diezelfde maandag ontving Posthuma nog een tip. Een van zijn rechercheurs meldde hem dat hij in het hoofdbureau had vernomen dat een collega van bureau Economische Zaken beschikte over een informant die een van de daders kende. Posthuma riep de rechercheur onmiddellijk bij zich. Deze bevestigde het gerucht, zei dat hij deze informant nog nader zou spreken maar weigerde hardnekkig diens naam te noemen. Die weigering was niet uitzonderlijk en werd door Posthuma geaccepteerd. De rechercheur zegde toe dat hij hem op de hoogte zou stellen van de uitkomst van zijn gesprek met de informant. Later die dag vertelde de informant dat bij de Luchtbeschermingsdienst een man enkele dagen voor de aanslag had aangekondigd dat met het Bevolkingsregister iets bijzonders zou gebeuren. Teruggekeerd op het hoofdbureau informeerde de rechercheur eerst zijn eigen chef, inspecteur Harrebomée. Deze droeg de rechercheur op zijn afspraak met Posthuma niet na te komen en de man te arresteren die het verhaal bij de Luchtbeschermingsdienst had verspreid. De rechercheur pakte de man woensdagmiddag op, voerde hem naar het hoofdbureau van politie en zette hem vast, niet, zoals gebruikelijk, in het cellenblok omdat

dan Posthuma van de arrestatie kennis zou kunnen nemen, doch in een kamer van bureau Economische Zaken. De man, die later de broer van een koerier van de daders bleek te zijn, gaf toe dat hij tevoren had geweten van de aanslag maar hield verder stug vol dat hij dit had vernomen van een politieagent wiens naam hij niet kende. De rechercheurs namen het verhaal serieus.⁵³ Harrebomée informeerde Lages over de vangst en deze gaf vervolgens opdracht om de arrestant over te brengen naar de Euterpestraat.

Inmiddels had Posthuma ontdekt dat de rechercheur geen rapport bij hem had uitgebracht en dat deze zelfs een arrestant had binnengebracht. Hij ontbood hem opnieuw. Ter verdediging van zijn optreden stelde de rechercheur dat Lages Harrebomée met de behandeling van de zaak had belast. Posthuma ging onmiddellijk naar de Sipo(SD)-leider toe, in wiens hoofdkwartier hij Harrebomée aantrof, druk in de weer met verhoren. Posthuma vroeg Lages of Harrebomée inderdaad in het onderzoek assisteerde en voegde hieraan toe dat hij zich niet zou kunnen vinden in een dergelijke gang van zaken. Lages bevestigde Posthuma's vermoeden, stelde dat hij op politieke gronden verkoos de zaak verder met Harrebomée af te handelen en liet Posthuma weten dat hij hem in dit onderzoek voorlopig niet meer nodig had.⁵⁴

De Sipo(SD)-chef schoof Posthuma zo gemakkelijk terzijde omdat hij al een tweede spoor naar de daders had. Een NSB'er had maandagochtend op zijn werk vernomen dat een collega tevoren blijk had gegeven te weten dat een aanslag zou worden gepleegd op het Bevolkingsregister. Aangemoedigd door de forse beloning die de Sipo(SD) had uitgelooft, zocht hij die collega op. Na enig aandringen vertelde deze hem dat hij de informatie van de vriend van zijn schoonzuster had. De NSB'er nam de man (vermoedelijk nog dezelfde dag) mee naar de Sipo(SD) en liet hem hier zijn verhaal opnieuw vertellen. Kriminalsekretär Klein was zeer geïnteresseerd, vooral omdat er op dat moment nog geen tekenen waren dat Posthuma met zijn onderzoek resultaat zou boeken. Klein wilde het spoor zelf natrekken en vond de man bereid om met enkele Duitse rechercheurs op zoek te gaan naar die vriend van zijn schoonzuster. Bij diverse huizen in de stad werden posten gezet. Na twee dagen, op donderdagmiddag, kort nadat Harrebomée de man van de Luchtbeschermingsdienst naar de Sipo(SD) had overgebracht, wisten de Duitsers hun verdachte op de Bilderdijkkade op te pakken.

De twee verdachten die aldus aan het eind van de middag bij de Sipo(SD) waren beland, bleken broers te zijn. Onduidelijk is of de eerste arrestant bleef volhouden dat hij zijn informatie van een politieagent had vernomen.⁵⁵ In elk geval begon zijn broer, die de daders daadwerkelijk had geholpen, bij het verhoor gelijk te praten. Zo noemde hij het onderduikadres van Arondeus, vertelde wie de uniformen had gemaakt en wat de herkomst

was van de springstof.⁵⁶ Klein besloot direct tot actie over te gaan. Nog dezelfde avond werden Amsterdamse rechercheurs ontboden op het hoofdkwartier in de Euterpestraat. Vermoedelijk betrof het Harrebomée en zijn medewerkers. Een van hen, W.L., verklaarde na de oorlog:

*'Op de aangewezen kamer aangekomen, [...] trof ik aldaar aan de hoofdinspecteur van politie Posthuma met een aantal rechercheurs van het hoofdbureau van politie en degenen met wie ik aan het bureau Economische Zaken dienst deed [...]. Toen wij in groepjes bijeen stonden te praten, kwamen Duitsers de kamer binnen die in het bezit waren van strookjes papier waarop adressen voorkwamen. Er werden toen koppels van twee rechercheurs gevormd en [...] ieder koppel [werd] in het bezit gesteld van een strookje papier met een adres erop vermeld.'*⁵⁷

Posthuma heeft zich nooit uitgelaten over een dergelijke assistentie. W.L. verklaarde voorts dat hij en een collega het adres van Arondeus kregen, met de opdracht de schrijver te arresteren en zo mogelijk bij hem thuis bewijsmateriaal in beslag te nemen. Zij begaven zich naar zijn woning maar troffen er, naar zij na de oorlog verklaarden, niemand aan. Vermoedelijk is deze bewering niet juist. Vaststaat dat Arondeus die avond werd opgepakt, net als een tiental andere verdachten. Bij hem thuis werd bovendien een adresboekje gevonden waaruit met hulp van de tweede arrestant de namen en adressen van de mededaders konden worden gedestilleerd. Op basis van deze gegevens kon de Sipo(SD) enkele dagen later een tweede groepaders arresteren.⁵⁸

Na deze twee arrestatiegolven waren van de groep die de aanslag had gepleegd, uitsluitend Van der Veen, Willem Sandberg en de joodse verzetsstrijder Rudi Bloemgarten nog op vrije voeten. Bloemgarten, al langere tijd betrokken bij allerlei verzet, had naar alle waarschijnlijkheid een jaar eerder de aanslag gepleegd op procureur-generaal Feitsma.⁵⁹ Begin 1943 was tot de kring van zijn verzetsvrienden een informant van het bureau x, de Rotterdamse evenknie van het bureau Inlichtingendienst, doorgedrongen. Deze 'v-man' had de chef van bureau x laten weten dat Bloemgarten iets in Amsterdam zou gaan ondernemen en dat hij onder valse naam in Garderen op de Veluwe een kamer had gehuurd om zich na de actie te kunnen terugtrekken. Na de aanslag informeerde bureau x de Amsterdamse Sipo(SD) en deze plaatste in het pand in Garderen prompt een politiepost om Bloemgarten te kunnen arresteren.⁶⁰ Toen hij na een week nog niet was verschenen, werd de post opgeheven en werd met de kamerverhuurster de afspraak gemaakt dat zij de Marechaussee zou bellen indien hij alsnog arriveerde. Op maandag 12 april was dat het geval. Douwe Bakker, door zijn Rotterdamse collega op de hoogte gehouden, rapporteerde in zijn dagboek:

*'De marechaussee Van der B. begaf zich, na te zijn gewaarschuwd, ijlings naar het adres en trof Bloemgarten aan. Deze moest zijn persoonsbewijs toonen en toen Van der B. opmerkte dat het vervalscht was, schoot Bloemgarten hem een paar kogels in het lichaam. [...] Daarna nam hij de vlucht op zijn rijwiel.'*⁶¹

Op het station in Amersfoort trof Bloemgarten twee verzetsvrienden aan, onder wie de genoemde informant. Hij zei hun dat hij zich voorlopig in Den Haag zou schuilhouden. De informant briefde dit direct door aan bureau x. In overleg met de Sipo(SD) werd besloten om enkele Rotterdamse en Duitse rechercheurs samen met de informant naar Den Haag te sturen. Bakker:

*'Een van de mannen van die dienst [de Sipo(SD)], een bijzonder pootig heer en bokser, wilde hem gaarne persoonlijk overmeesteren. Men toog naar Den Haag en hij trof Bloemgarten thuis. Hij werd aan deze voorgesteld door den v-man als de "captain" en reikte hem bij de ontmoeting de hand. De Duitscher kreeg echter niet de rechter, doch de linkerhand van Bloemgarten die hij vasthield, hem tegelijkertijd een hevigen slag tegen het hoofd gevend. Bloemgarten die zijn rechterhand steeds in zijn zak had, vuurde met deze zijn pistool dat hij daarin droeg, af doch miste. Het tweede schot ketste en zoo kon hij onschadelijk worden gemaakt.'*⁶²

Gerrit-Jan van der Veen viel ruim een jaar later in handen van de Duitse politie, na een mislukte overval op het Huis van Bewaring aan de Weteringschans. Sandberg, op wie de Sipo(SD) vanwege zijn adellijke titel en zijn vooraanstaande maatschappelijke positie als conservator van het Stedelijk Museum bijzonder was gebeten, wist zich definitief te onttrekken aan arrestatie.

De opgepakte daders en medeplichtigen werden vastgezet in het Huis van Bewaring en hier langdurig scherp verhoord. Een van de medeplichtigen schreef in een brief die hij naar buiten wist te smokkelen over de daders: 't Leken me aardige kerels, wat primitieve idealisten, maar vrolijk en onsentimenteel ondanks het feit dat ze geslagen zijn, tot zij bekenden en daarna een maand lang dag en nacht aan hun bed geboeid hebben gelegen; nu nog steeds 's nachts. Zij worden eenmaal per week een half uur gelucht.'⁶³ Op 18 juni 1943 werden de daders door een Duitse rechtbank veroordeeld. Veertien personen onder wie Arondeus en Bloemgarten werden ter dood veroordeeld. Twaalf werden daadwerkelijk gefusilleerd. Van twee werd het vonnis omgezet in levenslang; zij verbleven tot het einde van de oorlog in gevangenschap. De anderen werden veroordeeld tot forse gevangenisstraffen; een aantal moest die uitzitten in Duitse strafkampen. De Amsterdamse rechercheur die de man van de Luchtbeschermingsdienst had opgepakt, deelde met het tweetal dat de andere getuige had aangebracht, de beloning van tienduizend gulden.⁶⁴

Bureau Paulus Potterstraat

Begin 1943 beseftte de Duitse politieleiding dat het aantal joden dat door Nederlandse politie-eenheden werd opgepakt beduidend terugliep. In het reguliere korps speelde gebrek aan leiderschap en groeiende onwil van het personeel een rol, bij het Politiebataljon en bureau Joodsche Zaken voornamelijk corruptie en machtsmisbruik. Sipo(SD)-leider Lages trachtte dit verlies aan effectiviteit te bestrijden door niet langer een beroep te doen op het reguliere politiekorps bij grootschalige razzia's, door het PBA nog slechts incidenteel in te zetten en door de bijzondere eenheden van het politiekorps een voor een onder zijn eigen gezag te plaatsen. Begin januari 1943 droeg hij de korpsleiding op Dahmen von Buchholz, die de greep op het personeel van bureau Joodsche Zaken volledig kwijt was en zelf corrupt was geworden, te ontheffen van de leiding. Het bureau kreeg een Duitse chef, Otto Kempin, en een nieuwe werkplek aan de Paulus Potterstraat 17. Een rechercheur verklaarde na de oorlog dat op de eerste werkdag alle medewerkers 'in twee lange rijen ter weerszijden van de lange tafel [werden] geplaatst. Om 9.30 uur voormiddags verscheen Lages die in het Duitsch een toespraak hield en o.a. zei dat degeen die het met zijn geweten niet overeen kon brengen, om bij den SD dienst te doen, dan maar moest uittreden.'⁶⁵ De rechercheur die het werk beu was en dacht dat Lages meende wat hij zei, stapte inderdaad naar voren. Hij kreeg een uitbrander en moest gewoon weer aan het werk. Korte tijd later meldde hij zich ziek. In de volgende maanden pakte Lages samen met het Kabinet Politiepresident tevens het bureau Economische Zaken en het bureau Documentatiedienst aan.

De zevenendertigjarige Kempin was afkomstig uit de Schutzpolizei van Hannover. Een jaar na de machtsgreep was hij op grond van zijn activiteiten in de sociaal-democratische politiebond ontslagen maar nadat hij zijn verleden had afgezworen, kon hij bij de politie terugkeren. In 1938 was hij overgeplaatst naar de recherche en in de zomer van 1940 gedetacheerd bij de Sipo(SD) in Nederland. Bij de Amsterdamse Aussenstelle werd hij in 1942 chef van de onderafdeling Joodse Strafzaken die joodse arrestanten onttrok aan Nederlandse of Duitse rechtsvervolging en hen op transport stelde naar Westerbork. Van februari 1943 af combineerde Kempin deze functie met de leiding van het bureau Joodsche Zaken.⁶⁶

Het vernieuwde en onder Duitse leiding geplaatste bureau Joodsche Zaken, na de verhuizing bureau Paulus Potterstraat genoemd, bleef onderdeel van het Amsterdamse politiekorps. Het was bijvoorbeeld aangesloten op het telexnetwerk van het korps en ontving dagelijks de lijst met alle belangrijke mutaties van de politiebureaus in de stad.⁶⁷

In 1943 werkten tien tot vijftien rechercheurs bij het bureau. Tot de vaste kern behoorden fanatici als brigadier Abraham Kaper, die bij de Zeden-

politie had gewerkt en aan die tijd een groot aantal informanten had overgehouden, en agent Pieter Schaap, die als agent bij bureau Admiraal de Ruyterweg dienst had gedaan en bij opstootjes toegevoegd werd aan de hondenbrigade van het korps. Het bureau was een pseudo-recherche-dienst: de medewerkers gedroegen zich als rechercheurs maar waren aan geen enkele strafvorderlijke regel gebonden. Hun werk was ontaard in een jacht op joden die zichzelf aan deportatie of hun bezit aan confiscatie poogden te onttrekken. Wachtcommandant Kaper stuurde zijn personeel in koppels op pad, bijvoorbeeld na een telefonische melding van een burger dat zich ergens joden schuilhielden. De rechercheurs drongen dan het pand binnen, intimideerden de aanwezigen, dwongen hen zich te legitimeren en stelden vast of in het pand joden waren verborgen. Aangetroffen joden werden vastgenomen, hun waardevolste bezittingen werden in beslag genomen en zijzelf werden naar het bureau gebracht. Hier werden zij verhoord om te weten te komen of zij waardevolle goederen hadden verborgen en of zij andere joden kenden die zich ook aan deportatie onttrokken. Een van de betrokken rechercheurs verklaarde tegen het einde van de bezetting: 'Er bestonden daar wantoestanden als bijvoorbeeld het tegen den muur zetten van een Jood die aan dat bureau werd gebracht en moest die Jood met de armen omhoog blijven staan. Werd hij begrijpelijkerwijze moe en begonnen zijn armen te zakken, dan kreeg hij met een stok een slag tegen die armen.'⁶⁸ Na verhoor werden de slachtoffers uitgeleverd aan de Zentralstelle.⁶⁹

De eerste taak van Kempin was het beëindigen van de grootschalige verduistering door het personeel van goederen van de getroffen joden waarop het Duitse bestuur zelf beslag wilde leggen. Onder Dahmen von Buchholz waren de rechercheurs meer en meer geld, sieraden en andere waardevolle zaken van joden in eigen zak gaan steken. Kempin probeerde hieraan een eind te maken door de rechercheurs te verplichten om hem voortaan terstond schriftelijk te rapporteren welke goederen in beslag waren genomen bij het oppakken, waarna hij de slachtoffers zelf vroeg of de opgave juist was. Spoedig ontdekten de medewerkers hoe dit toezicht te omzeilen. Enkele weken later gebeurde het al dat nadat rechercheurs hun slachtoffer naar het bureau hadden gebracht, zij in diens woning kleding en linnen goed weghaalden en op een bakfiets naar hun eigen huis brachten. Bij een andere gelegenheid werd zo een piano geroofd.⁷⁰

Een tweede ingreep van Kempin betrof het gebruik van informanten. Sinds het begin van de deportatie rekruteerden medewerkers van bureau Joodsche Zaken deze hulpkrachten onder de eigen arrestanten. Het betrof veelal niet-joden die wilden profiteren van de ondergang van de joden, en joden die om zichzelf te redden bereid waren andere joden aan te geven. De rechercheurs boden hun heimelijk protectie aan of gelegenheid tot verrij-

king.⁷¹ Kempin besloot deze clandestiene praktijken te reglementeren. Hij gaf aangevers recht op een beloning, aanvankelijk een rijksdaalder per opgepakte jood, spoedig meer. Daarnaast verplichtte hij de rechercheurs om informanten die zij voor een beloning in aanmerking wilden laten komen, bij hem te registreren. Hij eiste dat hij de beloning persoonlijk aan hen uitkeerde.⁷²

Onder druk van de strenge regels en van de omstandigheid dat het steeds moeilijker werd ondergedoken joden op te sporen, ontwikkelden de medewerkers van bureau Paulus Potterstraat een nieuwe opsporingsmethode. In opdracht van de rechercheurs deden stromannen zich voor als hulpvaardige burgers die joden aan een onderduikadres konden helpen. De bekendste handlangster was de joodse hoedenverkoopster Ans van Dijk, die na haar eigen arrestatie door Schaap werd geworven als lokvogel. Minder bekend was de voormalige prostituee J.V. Deze had voor de oorlog jarenlang mannen uit de hogere kringen gemainteneerd maar was eind jaren dertig aan lager wal geraakt en in de straatprostitutie terechtgekomen. In mei 1943 arresteerden Schaap en een collega, op basis van een tip van haar souteneur, bij haar een jood die tegen betaling in haar woning overnachtte om zich te onttrekken aan deportatie. Op aandrang van de rechercheurs beloofde V. andere joden te gaan lokken. Zij werd in contact gebracht met B., een andere stroman van de rechercheurs.

*'Deze B. gaf te kennen joden in mijn huis te brengen die door zich op een ander adres te vestigen dan zij stonden ingeschreven aan een door de Duitschers strafbaar gesteld feit schuldig maakten, zodat naar ik later begreep die SD-ers [Schaap en de zijnen] deze omslachtige wijze van arresteren moesten toepassen om zeker te zijn dat zij het zogenaamde koggeld zouden ontvangen.'*⁷³

Zelf ontving zij ook een deel van de beloning. Vanaf de zomer van 1943 maakte V. tientallen slachtoffers door joden in huis te nemen en hen na twee of drie dagen door Schaap te laten oppakken. Na verloop van tijd zorgde zij bovendien dat de joden tegelijk hun bezit bij haar onderbrachten, zodat ook dit in handen van de rechercheurs viel. Kempin stond toe dat zij een deel daarvan kon houden als beloning.

De rechercheurs van bureau Paulus Potterstraat rekruteerden ook hulpkrachten onder criminelen, met name in het milieu rond het Rembrandtplein. Een van hen was Dries Riphagen, in de Amsterdamse onderwereld bekend als Al Capone en berucht vanwege zijn gewelddadigheid.⁷⁴ Hij was in de jaren dertig als snorder (illegale taxichauffeur) in criminele kringen beland, waar hij als souteneur en oplichter in zijn levensonderhoud voorzag. Hij had meegedaan aan de anti-joodse acties van de Beauftragte begin 1941 en was daarna chauffeur geworden van P.C. Docter, de Nederlandse

plaatsvervangend chef van de Hausraterfassungsstelle, een positie die hij benutte voor het smokkelen van allerlei goederen. Hij liep evenwel tegen de lamp, werd gearresteerd en vastgezet. In de gevangenis wierf het Devisschutzkommando (DSK) hem als infiltrant, met de taak verborgen bezit van joden op te sporen.⁷⁵ Riphagen ging voortvarend aan de slag, druk profiterend van zijn criminele vaardigheden en zijn brede kennissenkring. Naar het hem uitkwam, werkte hij voor het DSK, bureau Paulus Potterstraat of de Sipo (SD) zelf, telkens zelf een fors deel van de buit opstrijkend. Het ontging de Centrale Recherche niet dat de voormalige brigadier van de Zedenpolitie Kaper en de souteneur Riphagen elkaar bij de opsporing van ondergedoken joden hadden gevonden. Een van de rechercheurs verklaarde na de oorlog: 'De uitlatingen van de rechercheurs waren wel hetzelfde, van ja Riphagen daar kunnen wij niets aan doen, hij doet wat hij wil, en is behoorlijk gewapend, en als we hem zouden arresteren dan wordt hij toch weer losgelaten, niemand durfde het aan om er aan te beginnen.'⁷⁶ Een rechercheur die het toch probeerde, werd teruggefloten door zijn superieuren.

Toen Rauter na de razzia's in het najaar van 1943 de grootschalige deportatie van de joden uit Nederland als voltooid beschouwde en het deportatieapparaat stapsgewijs ontmantelde, ging bureau Paulus Potterstraat op in de Zentralstelle. Drie maanden later kreeg het Nederlandse personeel van deze dienst van de leiding te horen 'dat het Jodenprobleem zoo goed als geheel was opgelost' en dat alleen de NSB'ers onder hen zouden worden toegevoegd aan de Sipo (SD). De rest keerde terug naar het Amsterdamse korps.⁷⁷

De mislukte reorganisatie van de recherche

De uitvoering van de Verordening Organisatie Politie verliep moeizaam, vooral omdat er nauwelijks capabele, politiek betrouwbare kandidaten voor de sleutelposten waren te vinden. Begin juni 1943, drie maanden na afkondiging van de verordening, maakte secretaris-generaal Schrieke van Justitie per circulaire bekend welke plaats en inrichting de recherche in het nieuwe bestel diende te krijgen. Alle opsporingseenheden kregen dezelfde organisatorische opzet, werden in een landelijk, hiërarchisch verband ondergebracht en mochten zelfstandig opsporingsonderzoeken verrichten. De centrale leiding viel toe aan de reeds bestaande Rijksrecherchecentrale. Bij de korpsen in Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Arnhem en Eindhoven werden recherchehoofdafdelingen opgericht. De Amsterdamse recherche werd ondergebracht in een hoofdafdeling, terwijl in plaatsen als Haarlem, Alkmaar en Hilversum rechercheafdelingen werden gevormd. Alle eenheden op alle drie niveaus zouden uit drie delen bestaan: een eenheid perso-

neelszaken en vreemdelingendienst, een opsporingseenheid en een eenheid technische ondersteuning. De RRC en de vijf recherchehoofdafdelingen kregen bovendien de taak toezicht te houden op de ondergeschikte eenheden in hun werkgebied. Elke dienst moest dertien cartotheken bijhouden die met elkaar correspondeerden, zodat eenvoudig op uniforme wijze gegevens konden worden uitgewisseld. Ten slotte was het de bedoeling dat in Overveen een landelijke researcheschool werd opgericht. In de zomer van 1943 functioneerde uitsluitend de Rijksrecherchecentrale volgens plan.⁷⁸

In de Amsterdamse korpsleiding vond, zoals gezegd, in het voorjaar van 1943 een herschikking van de machtsverhoudingen plaats ten gunste van de groep rond de commissarissen Mouwen en Voordewind. Hun machtsbasis werd het Kabinet Politiepresident. Begin april betrok Voordewind de post van recherchechef die hem al door Tulp was toebedeeld. Hoewel Voordewind de bezetter liever vandaag dan morgen zag verdwijnen, was hij tot die tijd bereid tot samenwerking. Op persoonlijk vlak kon hij dikwijls goed met Duitse collega's overweg. Voordewind liet zijn personeel verdachten uitleveren aan de Sipo(SD) en arrestanten overbrengen naar het strafkamp Amersfoort maar protegeerde tevens welbewust rechercheurs die Duitse maatregelen saboteerden of verzetsdaden pleegden. Rechercheur Verbiest, door Voordewind meegenomen van bureau Warmoesstraat naar het hoofdbureau, vertelt hoe hij en zijn collega Eikema in het voorjaar van 1943 samen met een ander koppel van Voordewind de opdracht kregen om bij boekhandels en bibliotheken boeken van (vermeende) anti-Duitse schrijvers in beslag te nemen:

Voordewind zei: "Dat heb ik ook maar genomen." Normaal wil niemand zo'n klus hebben maar voor ons vond hij het wel aardig. Hij had er nog twee mensen voor maar die waren wat te strak. Eikema zei: "We moeten het maar verdelen. Ieder krijgt een rayon waarin hij boeken van verboden schrijvers in beslag gaat nemen."

Nu is het een menselijke eigenschap dat je van onaangename zaken zo weinig mogelijk probeert te krijgen: een klein rayonnetje is altijd fijn. Toen zei ik: "Als ik nu eens de binnenstad neem in ruime zin, tot de Singelgracht."

Toen zeiden zij: "Maar daar zit veel!"

"Ja, maar ik wil er wel tegenaan. Als ik dat nu neem, kunnen jullie de rest verdelen."

Die rest was natuurlijk zo verdeeld.⁷⁹

Nadat de taken aldus waren verdeeld, stelden Verbiest en Eikema het moment dat zij aan de slag gingen voortdurend uit. Telkens klopten de overijverige collega's bij hen aan met de vraag wanneer werd begonnen. Verbiest:

'Op een zekere dag konden we er niet meer aan ontkomen. Toen ze weer bij mij kwamen, zei ik: "Ik ben al bezig. Je had zelf toch ook al kunnen beginnen."

Toen morden ze een beetje.

Ik zei: "Kom erbij zitten als ik het doe."

Eikema begon al te lachen. Zij gingen zitten en ik belde een boekhandel op: "U spreekt met rechercheur Verbiest van het hoofdbureau van politie. U weet het misschien nog niet maar ik ben belast met het in beslag nemen van verboden boeken. Nu heb ik al een heleboel collega's van u gehad en ik heb er nog niet een gevonden die die boeken had. Ik ga er ook niet van uit dat u ze hebt. Maar om de zaak toch af te doen: kijkt u eens op uw gemak in uw zaak rond of u die boeken hebt en belt u dan over een dag of veertien op als u ze hebt. Als u ze niet hebt, hoeft u niet meer te bellen."

Toen zeiden die twee: "Maar godverdomme, zo krijg je nooit boeken, man!"

"Als jullie om werk verlegen zitten, kunnen jullie de binnenstad krijgen."

"Nee, nee, maar dat loopt fout, man!"

"Waarom zou dat fout lopen: ik doe het toch eerlijk, ik vraag er toch om."⁸⁰

Begin 1944 bracht Voordewind Verbiest in contact met de Duits-joodse verzetsman Gerhard Badrian en stond vervolgens toe dat hij in de voorzomer van 1944 in werktijd onder meer deelnam aan een overval op de Landsdrukkerij in Den Haag en aan de tweede overval op het Huis van Bewaring aan de Weteringschans.

Voordewind, verantwoordelijk voor de doorvoering in Amsterdam van de reorganisatie van de recherche, trok hiervoor hoofdinspecteur Posthuma aan. Bij de uitwerking van de centrale richtlijnen maakte deze gebruik van het plan dat Versteeg in november 1940 bij secretaris-generaal Tenkink had ingediend. De landelijke leiding van de Sipo (SD) bemoeide zich intensief met de doorvoering.⁸¹ Het was de bedoeling dat de recherchehoofdafdeling waarin de gehele Amsterdamse recherche diende op te gaan, een piramidale organisatie werd. Onder Voordewind kwamen drie commissarissen te ressorteren die elk een van de drie landelijk verordonneerde delen van de afdeling zouden gaan leiden. Onder deze commissarissen vielen negen hoofdinspecteurs en onder hen 27 inspecteurs. Iedere inspecteur kreeg een eigen werkterrein toegewezen en, afhankelijk van de grootte daarvan, een aantal rechercheurs toebedeeld. Het hogere politiepersoneel en de brigadiers, bij besluit van de secretaris-generaal allemaal hulpofficier van justitie geworden, konden voortaan onder meer verdachten in voorarrest plaatsen.⁸² De commissarissen van de sectiebureaus verloren de eigen recherche waarop zij altijd zo gesteld waren geweest. Voordewind haalde de 59 rechercheurs die onder hun gezag stonden naar het hoofdbureau. Bij de zes districts-bureaus die sedert de reorganisatie van de straatdienst in het voorjaar van 1943 het politietoezicht in de stad verzorgden, plaatste hij zogeheten voorposten, elk bestaande uit drie rechercheurs. Hun enige taak

was het opnemen van aangiften van het publiek. De eigenlijke recherche werd volledig geconcentreerd in het hoofdbureau.⁸³

Bij de bezetting van de posten ging Voordewind zijn eigen weg en zette zodoende de verhoudingen bij de recherche grotendeels naar zijn hand. Hij onthief bijvoorbeeld Douwe Bakker, die na de ontmanteling van het bureau Documentatiedienst chef was geworden van de Zedenpolitie, opnieuw van zijn functie, ditmaal zonder hem een nieuwe taak te geven. Toen Bakker na enkele weken ontevreden raakte over zijn werkeloosheid, bracht Voordewind hem in de waan dat het Directoraat-Generaal van Politie hem elders als chef van de recherche wilde benoemen. Dat hield hem enige tijd zoet.⁸⁴ Geheel anders reageerde commissaris Schreuder die zich ook door de reorganisatie getroffen voelde. Hij was gepasseerd bij de verdeling van de hoogste posten in de rechercheleiding.⁸⁵ Teruggeplaatst op de ranglijst van het korps vreesde hij in aanmerking te komen voor overplaatsing naar een functie elders in Nederland. Hij deed zijn beklag bij Voûte. Deze wilde niet zelf ingrijpen maar toonde zich bereid de zaak voor te leggen aan het Directoraat-Generaal. Hier was alle begrip voor Schreuders grief. Mogelijk hoopte men met deze kwestie het gesloten bolwerk open te kunnen breken dat het Kabinet Politiepresident inmiddels van de Amsterdamse korpsleiding had gemaakt. Het directoraat droeg de korpsleiding op om 'het hem aangedane onrecht' te herstellen, waarna Schreuder alsnog een functie bij de recherche kreeg, maar zijn positie op de ranglijst veranderde niet.⁸⁶ Het Kabinet was niet van plan de verworven positie prijs te geven.

De nieuwe gecentraliseerde recherche bracht niet de verbetering die de bezetter en het Directoraat-Generaal van Politie hadden verwacht. In Amsterdam konden burgers nog slechts op zes plaatsen in de stad aangifte doen van misdrijven en zelfs hier uitsluitend tussen acht uur 's ochtends en tien uur 's avonds. Omgekeerd moesten rechercheurs die in het hoofdbureau de zaken afhandelden, soms een uur fietsen om de plaats van het delict in ogenschouw te nemen. De nieuwe aanpak bracht bovendien veel administratieve rompslomp met zich mee. De criminaliteit nam explosief toe. Het aantal aangiften van diefstal verviervoudigde binnen enkele weken. De verzekeraars trokken onmiddellijk aan de bel. Voordewind reageerde met een uitvoerige brief maar de verzekeraars waren niet tevreden. Uiteindelijk zag hij zich genoodzaakt hen in december door de voltallige korpsleiding te laten ontvangen. Bij die gelegenheid verklaarde de recherchechef:

*'In de centralisatie ziet spreker wel iets goeds, maar zijns inziens heeft men deze doorgevoerd op een tijdstip dat daar allerminst geschikt voor was. Daarbij komt het nijpend gebrek aan transportmiddelen. De rechercheurs besteden thans wel vijfmaal zoveel tijd aan hun onderzoeken dan vroeger.'*⁸⁷

Voordewind kondigde enkele noodmaatregelen aan, onder meer extra nachtelijke controles en een versterking van de zes voorposten, werkelijk geruststellen kon de recherchechef zijn gasten echter niet.

Voordewind gebruikte het protest van de verzekeraars om de reorganisatie grotendeels ongedaan te maken. Begin januari 1944 bezochten hij en Posthuma de Sipo(SD)-leiding in Den Haag. Nadat zij hadden uiteengezet hoezeer de criminaliteit in de hoofdstad de laatste maanden was toegenomen, kregen zij toestemming om de oude situatie te herstellen. Voordewind bleef chef van de gehele recherche, Posthuma werd tweede man. Onder hen vielen twee commissarissen. Een voor de Centrale Recherche die pro forma de naam recherchehoofdafdeling behield. De andere, commissaris Schreuder, werd belast met het toezicht op de recherche in de districten. De vier districtschefs van de Ordepolitie kregen hun rechercheurs terug. Het experiment met een volledig gecentraliseerde recherche had nog geen vier maanden geduurd.⁸⁸